

LVI – 4/2019
MUSICOLOGY
MUSIKWISSENSCHAFT

TUDEBNÍ VEDA

MUSICOLOGY MUSIKWISSENSCHAFT

4/2019 VĚDY INÉCNU

ISSN 0018 7003

9 700187 003009

HARFA VÁCLAVA KLIČKY VE SBÍRCE ČESKÉHO MUZEA HUDBY

■ Daniela Kotašová

Úvodem¹

Hudební nástroj lze studovat nejen z hlediska konstrukční, výrobní, akustické, výtvarné i jiné charakteristiky, ale také v souvislostech jeho historického vývoje a sociální funkce. Jedním z aspektů výzkumu je vztah umělce ke svému nástroji. V souboru Národního muzea – Českého muzea hudby (dále NM-ČMH) se nachází více sbírkových hudebních nástrojů, spjatých se svými majiteli nebo hudebníky, kteří na ně hráli.² Nedávno byly představeny nejnovější výsledky bádání v oborech hudební organologie a ikonografie, věnované houslím českého koncertního virtuosa světového jména Františka Ondříčka (1857–1922).³

1 Tento článek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky (DKRVO 2019–2023 /21.II.a, 00023272). Chtěla bych poděkovat všem, kdo přispěli svou radou, připomínkou nebo jinak cennou pomocí ke vzniku tohoto článku. Byli to především Robert Adelson (Conservatoire à Rayonnement Régional de Nice, Nice), Fanny Guillaume-Castel (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Paříž), Panagiotis Poulopoulos (Deutsches Museum München), Ludmila Novotná (Státní oblastní archiv v Plzni, fond Rodinný archiv Kličkových, Plzeň, Praha), † Libuše Váchalová (česká harfistka, profesorka konzervatoře), Gabriel Gössel (sberatel starých zvukových záznamů), Lukáš Funk (numismatické oddělení Národního muzea – Historické muzeum) a kolegyně i kolegové z Národního muzea – Českého muzea hudby (dále jen NM-ČMH).

2 Ve fondu se nachází dva strunné klávesové nástroje, s nimiž přišel do bezprostředního kontaktu Wolfgang Amadeus Mozart během svých návštěv Prahy v roce 1787 (dvoumanuálové cembalo drážďanského výrobce Johanna Heinricha Gräbnera st. a kladívkový klavír vídeňského mistra Franze Xavera Christophra z doby kolem roku 1785). Z odkazu Antonína Dvořáka pochází viola neznámého autora z první poloviny 19. století a klavír I. Bösendorfer z roku 1879. Součást sbírky tvoří klavíry z vlastnictví významných českých skladatelů, například Bedřicha Smetany, Zdeňka Fibicha nebo Karla Bendla. – Bohuslav ČÍZEK: *Hudební nástroje evropské hudební kultury*. Praha: Aventinum, 2002, s. 85, 98; Daniela Kotašová: *Klavír, na který hrál Mozart*. Musicalia 1 (2009), č. 1–2, s. 131–134.

3 Daniela Kotašová – Eva PAULOVÁ: *Housle Františka Ondříčka a jejich obrazová dokumentace ve sbírkách Českého muzea hudby*. Musicalia 5 (2013), č. 1–2, s. 117–138.

Tendence ve sledování vztahu výkonného umělce ke svému nástroji lze sledovat také v současném západoevropském výzkumu pedálové harfy. Za všechny lze jmenovat pozoruhodnou studii francouzského muzikologa, organologa a specialisty na historickou harfu Roberta Adelsona. Autor na pozadí relativně nedávno objevené harfy na hradě rodu Bourbon-Busset ve Francii odhaluje „příběh“ harfy pařížského výrobce Jeana-Henri Nadermana (1734–1799), který začíná již v 18. století.⁴ Problematika vzájemné spojitosti mezi hudebníky a jejich nástroji je zachycena v publikaci z roku 2019 od Nancy Hurell, v níž americká harfistka, expertka na historickou harfu pojednává o irské harfě dublinského výrobce Johna Egana (aktivní cca 1803–1839).⁵ Ostatně nutnost studia původního stavu nástroje v muzejních sbírkách ve všech souvislostech, včetně hudebně sociologického aspektu, byla připomenuta také ze strany restaurátorů specializovaných na historickou harfu.⁶

Česká hudební organologie obecnému sociálnímu kontextu hudebních nástrojů, resp. harfy, v porovnání se zahraničním výzkumem zatím příliš mnoho pozornosti nevěnovala. Tepřve před krátkým časem byla připomenuta jedinečná kolekce z pozůstalosti české harfistky, pedagožky, sběratelky a publicistky Marie Zunové-Skalské (1897–1961).⁷ Okrajově bylo zmíněno také vlastnictví pedálové harfy Aloise Červenky z roku cca 1895.⁸

O majitelích harfy značky Erard ve sbírce Českého muzea hudby

Na základě studia archivních materiálů bylo možné sestavit přehled českých majitelů harfy značky Erard, dnes uložených ve sbírce NM-ČMH. Seznam

⁴ Tehdy patřil nástroj do vlastnictví aristokratické amatérské harfistky vikomtky de Beaumont. Nově objevená harfa s nalezeným notovým archivem pro daný nástroj poskytuje kromě jiného cenné informace o praktických amatérských hudebníků daného období. Podrobnosti srov. Robert ADELSON: *The Viscountess de Beaumont's Harp and Music Album (1780)*. The Galpin Society Journal Vol. 62 (April 2009), s. 159–166, 196–197. In: https://www.jstor.org/stable/20753632?seq=1#metadata_info_tab_contents [cit. 22. 7. 2019].

⁵ Nancy HURRELL: *The Egan Irish harps: tradition, patrons and players*. Four Courts Press, 2019; Zajímavá je kapitola o nástroji lady Alicia Parsons (cca. 1815–85) na Birr Castle na irském hrabství Offaly, na kterou upozornil již Robert Adelson. In: <https://www.theearlypedalharp.net/forum/příspěvek Article on Erard Harps in the Prague collection ze dne 12. 7. 2019>.

⁶ Srov. příspěvek Beata Wolfa „Preservation of Early Pedal Harps – The Hidden Secrets“ na mezinárodním workshopu v Deutsches Museum v Mnichově v roce 2018; Daniela KOTAŠOVÁ: *The Early Pedal Harp as a Museum Artefact: Research–Conservation–Presentation*. The Galpin Society Newsletter February 2019, s. 13. In: http://www.galpinsociety.org/index2_htm_files/GSNFeb2019.pdf [cit. 16. 7. 2019].

⁷ Daniela KOTAŠOVÁ: *Chromatická harfa z pozůstalosti Marie Zunové-Skalské ve sbírce Českého muzea hudby*. Hudební věda 51 (2014), č. 3–4, s. 365–384 (dále KOTAŠOVÁ 2014); Daniela KOTAŠOVÁ: *Háčkové harfy z pozůstalosti Marie Zunové-Skalské ve sbírce Českého muzea hudby*. Opus Musicum 5 (2015), s. 50–71.

⁸ Na Červenkou harfu (inv. č. NM-ČMH E 2800) hrála česká harfistka Marcela Kožíková (1941–1989), která později přesídlila do USA. – Podrobnosti Daniela KOTAŠOVÁ: *Alois Červenka a jeho harfy ve sbírce Českého muzea hudby*. Opus Musicum 49 (2017), č. 3, s. 18 (dále KOTAŠOVÁ 2017).

dokumentuje řadu významných osobností českého kulturně-hudebního života od cca první třetiny 19. do padesátých let 20. století. Pařížský model Erardovy harfy č. 22 z roku 1817, který patřil k prvním nástrojům s novým typem konstrukce dvojitého zárezu, avšak s dekoračními prvky starších typů jednozárezových, vlastnila a užívala Terezie Měchurová Palacká (1807–1860), manželka českého historika, politika, spisovatele a organizátora veřejného kulturního i vědeckého života v Praze Františka Palackého, a její sestra Antonie (1810–1836); harfu daroval muzeu v roce 1898 zeť českého historika František Ladislav Rieger (1818–1903). Londýnský model č. 3574 z roku 1824,⁹ který ve srovnání s ostatními harfami značky Erard ve sbírce NM-ČMH prošel největším restaurátorským zásahem, tvořil součást kolekce rozsáhlé pozůstalosti výše zmíněné Marie Zunové-Skalské. Z fondu Pražské konzervatoře pochází pedálová harfa jednozárezová, kterou této instituci věnoval roku 1829 pravděpodobně její mecenáš hrabě František Josef z Vrtby (1759–1830). Český harfista Karel Jirmus (1852–1928) vlastnil ve své kolekci Erardovu harfu č. 6147, jenž daroval jeho otec v roce 1870 do souboru Musea Království českého roku. Seznam vlastníků harfy značky Erard ve sbírce NM-ČMH uzavírá nástroj českého harfisty Václava Kličky (1882–1953), o němž pojednává tento článek.

jméno majitele – harfisty	pedálová harfa – stručné určení	datum nabytí v NM (dnešní inv. č.)
Terezie Měchurová Palacká (1807–1860)	dvouzárezová, Erard frères, č. 22, řecký model, Paříž 1817	1898 (E 88)
Marie Zunová-Skalská (1897–1961)	dvouzárezová, Sébastien Erard, č. 3574, řecký model, Londýn 1824	1961 (E 1994)
Pražská konzervatoř (dar hraběte Fr. Josefa z Vrtby?)	jednozárezová, Erard frères, č. 993, empirový model, Paříž 1825	1961 (E 2004)
Karel Jirmus (1852–1928)	dvouzárezová, Sébastien and Pierre Erard, č. 6147, gotický model, Londýn 1856	1870 (E 2003)
Václav Klička (1882–1953)	dvouzárezová, Erard, č. 2284, gotický model, Paříž 1892	1984 (E 2425)

TAB. I Soupis majitelů harf značky Erard ve sbírce NM-ČMH¹⁰

⁹ Sébastien Erard založil roku 1792 filiální podnik na Great Marlborough Street, aby se koncentroval na výrobu harf, které byly do té doby téměř všechny dováženy z Francie. Podrobnost Daniela Kotašová: *Harfy značky Erard ve sbírce Českého muzea hudby*. *Musicalia* 10 (2018), č. 1–2, 85–114 (dále Kotašová 2018), s. 104–105.

Význam značky Erard pro české harfisty na přelomu 19. a 20. století

Erardův nástroj uplatnila ve své praxi většina profesionálních hudebníků, ale také amatérských harfistů, studentů či žáků. Rovněž tvořil součást instrumentáře na konzervatořích i v českých orchestrech.¹¹ Z dostupných ikonografických pramenů je zřejmé, že své umění na Erardovu harfu provozovali na přelomu 19. a 20. století například tito čeští umělci: Helena Nebeská Kličková, Kamila Dirlamová Kličková, Lev Zelenka Lerando, Alfred Holý, Jiřina Seidlová-Křepinská, Marie Tietzová Matějková, Libuše Poupětová Novotná, Věra Urbichová-Tyrová.¹² Výjimečně jsou čeští interpreti zaznamenáni také s nástroji jiných výrobců.¹³

Proces nákupu harfy u zahraničního výrobce na počátku 90. let 19. století

S ohledem na cenu harfy i její obtížný transport harfisté nástroj ve většině případů nevlastnili a byli odkázáni na možnost vypůjčení. Studenti pražské konzervatoře využívali možnost docházet na výuku i cvičení v prostorách školy, příp. do jiných vyhrazených objektů.¹⁴

Způsobem zajišťování a nákupu dražších hudebních nástrojů pro české výkonné umělce se v české organologii zatím nikdo nezabýval. Na základě dochovaných pramenů lze vyvodit, že zprostředkovateli byli pedagogové nebo i čeští nástrojaři. Například český houslař Karel Boromejský Dvořák (1856–1909) umožnil zajištění harfy amerického výrobce Lyon & Healy pro českého interpreta Lva Leranda Zelenku (1877–1955?), později působícího v západní Evropě a v USA.¹⁵

V jednání nákupu harfy, kterou bude vlastnit Václav Klička, s pařížskou firmou Erard se stal kompetentní osobou Hanuš Trneček (1858–1914). Český

¹¹ Například Kladenská filharmonie mezi lety 1920–1943. Srov. fotografie inv. č. NM-ČMH F 560.

¹² Ikonografický materiál pochází z let 1895–1947. Srov. inv. č. NM-ČMH F 984, F 2724; pozůstalost Václava Kličky ve sbírce NM-ČMH (dále pozůstalost V. KLIČKY) – fascikly 1601, 1602, 1603.

¹³ Například Lev Lerando Zelenka je na snímku s datací z roku 1907 zachycen se třemi nástroji: 1) Erardův model gotické harfy 2) harfa Lyon & Healy a 3) harfa neznámého výrobce z přelomu 18. a 19. století (?). Viz fotografie inv. č. NM-ČMH F 984.

¹⁴ Marie Zunová-Skalská běžně vyučovala studentky ve svém bytě v pražské Libni, kde měla vlastní sbírku harf. Díky ní měly budoucí harfistky ojedinělou příležitost seznámit se s problematikou hry na harfu háčkovou nebo chromatickou.

¹⁵ Srov. fotografie s rukopisným věnováním od Leranda Zelenky ze dne 12. 9. 1903. – Inv. č. NM ČMH F 12090. Podrobnosti k pozoruhodné osobnosti L. Zelenky srov. Gracian ČERNUŠÁK: *Zelenka Lev*. In: Československý hudební slovník osob a institucí, 2. díl, Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965, s. 979; Podrobnosti k firmě Lyon & Healy viz Joan Laurel FERGUSON: *Lyon & Healy*. In: <http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic> [cit. 8. 10. 2019].

Obr. I Hanuš Trneček (1858–1914)
ateliér Josef Fiedler (Václavské
náměstí v Praze)
Praha, kolem roku 1880
Inv. č. NM-ČMH MAD 6833 II
Repro: Národní muzeum – České muzeum hudby

harfista, klavírista, pedagog, dirigent a skladatel využil pravděpodobně svých zkušeností, možností i kontaktů, které získal během své činnosti v hudebním životě na přelomu 19. a 20. století.¹⁶

Erardova harfa č. 2284 byla v Paříži dokončena 25. května 1892. Z celkové částky 3500 franků firma poskytla profesorovi pražské konzervatoře benefit slevy ve výši 35% (tj. 1225 franků), a proto konečná cena za harfu činila 2275 franků. Týden po ukončení její výroby Hanuš Trneček uhradil sumu v hotovosti („*Espèces pour compte*“), a to 31. května 1892.¹⁷

¹⁶ Hanuš Trneček, absolvent pražské konzervatoře v oboru housle a harfa, působil v orchestrech českých (Františkovy Lázně) i zahraničních (Berlín, Schwerin). Na pražské konzervatoři začal vyučovat hru na harfu od října 1888. V českém hudebním životě zaujímal vlivné místo jako pedagog, který vychoval celou generaci českých harfistů. Vynikl například jako organizátor při vzniku Českého spolku pro komorní hudbu nebo v přípravě hudební expozice Národopisné výstavy českoslovanské roku 1895 atd. Gracian ČERNUŠÁK: *Trneček Hanuš*. In: Československý hudební slovník osob a institucí, 2. díl, Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965, s. 790–791; Marie ZUNOVÁ-SKALSKÁ: *Příspěvek k dějinám našeho harfového umění*. In: 150 let pražské konzervatoře, Praha 1961, s. 130–131 (dále ZUNOVÁ 1961).

¹⁷ V archivním záznamu účetní knihy francouzské firmy Erard stojí: „*Harpe Style Gothique a 46 cordes / [z dílny vyšla] 25 Mai 1892 / [prodána byla] Mr. Hans Trneček a Prague / 31 Mai 1892*“. Srov. archiv Musée de la Musique, fond Erard, „*Registre d'Atelier*“, Workshop book, harfy č. 2070 až 3379, E.2009.5.47^o (dále Workshop book 2070–3379). Trneček dostal k nástroji obal a pouzdro („*Etui & contre-caisse*“). Ledger book, 1891–1894, E.2009.5.141, s. 172 (dále Ledger book 1891–1894). In: <https://archivesmusee.philharmoniedeparis.fr/pleyel/archives.html> [cit. 10. 7. 2019].

Úspěch a spokojenost českého klienta u francouzské společnosti potvrzuje fakt, že o rok později, roku 1893, Trneček zajišťuje objednávku na další harfu zn. Erard, tentokrát pro pražskou konzervatoř.¹⁸ Tento příklad dokládá postup, v němž renomovaný výrobce prodá zákazníkovi ze střední Evropy – profesorovi pražské konzervatoře – svůj produkt nejprve s významnou slevou, aby si zajistil příští prodej další harfy. Tato praxe u Erarda nebyla neobvyklá a je velmi blízká praktikám, které se uplatňují také v dnešním moderním marketingu.¹⁹

O „králi harfy“ Václavu Kličkovi

Způsob transportu Erardovy harfy z Francie do Prahy v roce 1892 líčí emotivní vyprávění samotného Václava Kličky ve vzpomínkách na dobu, kdy byl asi desetiletý chlapec: „[...] Nemohu zapomenout na úžas, když ji – celou zlatou – k nám přivezli! Tehdy šli jsme všichni, celá rodina, na smíchovské nádraží, kam slečna harfa přijela z Paříže. Šel s námi i prof. Trneček, kterého jsem tenkrát po prvé v životě viděl, a netušil, jak drahým se mi stane [...] Naše milovaná harfa u nás v rodině pevně zakotvila.“²⁰

V Kličkově rodině začala na harfu hrát patrně jako první Václavova sestra Helena Kličková-Nebeská (1878–1951), která mladšího bratra „... svou nádherou hrou nadchla a přímo předurčila, abych se později věnoval královskému nástroji“. Oba budoucí umělci byli dětmi Josefa Kličky (1855–1937), klatovského rodáka, hudebního skladatele, profesora pražské konzervatoře, varhaníka, houslisty, klavíristy, sbormistra a kapelníka.²¹ Jeho druhorozený syn Václav Klička (1. srpna 1882 Praha – 22. května 1953 Praha) po ukončení gymnázia stu-

¹⁸ Model dvouzárezové pedálové harfy Erard č. 2350 byl v Paříži dokončen 2. srpna 1893 a již od nového školního roku 6. září 1893 byl prodán do fondu pražské konzervatoře. Z celkové sumy za nástroj 3500 franků po slevě 30% (tj. 1050 franků) s přičtením poplatku za obal (56 franků) činila výsledná částka 2506 franků, kterou instituce uhradila již 27. června 1893. – Workshop book 2070-3379; Ledger book 1891-1894, s. 330. In: <https://archivesmusee.philharmoniedeparis.fr/pleyel/archives.html> [cit. 10. 7. 2019].

¹⁹ Výzkumem Erardových účetních knih z hlediska komerčních technik, které společnost používala k přitahování zákazníků, se ve své magisterské práci zabývala kromě jiného francouzská organoložka a harfistka Fanny Guillaume-Castel. – Fanny GUILLAUME-CASTEL: *L'entreprise Erard: étude d'une entreprise basée à Paris et à Londres entre les années 1790 et 1810 à travers la fabrication et la vente des harpes*. Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, History Department, Paříž, červen 2017. In: https://www.academia.edu/37176648/Lentreprise_Erard_-_abstract_by_Fanny_Guillaume_Castel [cit. 16. 10. 2019].

²⁰ Václav KLIČKA: *Rodina Kličků vypravuje*. In: Vlastimil BLAŽEK: *Sborník na paměť 125 let konzervatoře hudby v Praze*. Praha: Vyšehrad 1936, s. 340–341 (dále KLIČKA 1936).

²¹ Josef Klička měl celkem pět dětí: Helenu (*1878), Václava (*1882), Marii (*1886), Miladu (*1887) a Josefa (*1889). – Bohumír ŠTĚDRON: *Klička Josef*. In: Československý hudební slovník osob a institucí, 2. díl, Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965, s. 670–671; Výpracovaný rodokmen datovaný 5. 2. 1939 potvrzuje, že Kličkové byli spřízněni s rody Nauschů, Měchurů, abbé Dobrovského, Steinbachů, Palackých a Riegerů. – Pozůstalost V. KLIČKY, fascikl 1604.

Obr. 2 Profesor Václav Klička s žákyněmi pražské konzervatoře

Langhans Praha

Praha, 23. března 1938

NM-ČMH pozůstalost V. Kličky, fascikl 1602

Repro: Národní muzeum – České muzeum hudby

doval na pražské konzervatoři harfu u Hanuše Trnečka v letech 1897 až 1903.²² Po absolvování až do roku 1912 působil v orchestru plzeňské opery.²³

V roce 1909 se oženil s Kamili Dirlamovou (1886–1958).²⁴ Narodily se jim dvě dcery: Libuše Kličková Dalecká (1910–?), pozdější akademická malířka,²⁵ a Vlasta Kličková (1912–1985), budoucí odborná asistentka Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni.

²² Teorii a kompozici studoval u Karla Knittla a Karla Steckera, v hudební teorii byl studentem Ondřeje Horníka. Srov. Václav KLIČKA: *Úlohy theoretické*, 1. ročník, sešit 1., 1904, 1905, Conservatorium der Musik in Prag. NM-ČMH Sig. XI B 153, inv. č. A 19654.

²³ Během výzkumu byly nalezeny dva doklady, potvrzující dva různé počátky Kličkova působení v plzeňském divadle. První je od 15. 4. 1905 (potvrzení ze dne 26. 2. 1923), druhý je květen 1904 (potvrzení z 6. 10. 1941). – Srov. úřední dopis Ředitelství Městského divadla v Plzni ze dne 6. 10. 1941; pozůstalost V. KLIČKY, fascikl 1612.

²⁴ Datum svatby manželů Kličkových je 23. 11. 1909. Srov. Trauungs-Schein N. E. 5572, Erzdekanalamt in Pilsen 12. 12. 1914; Po necelých devíti letech byli manželé rozvedeni v lednu 1918. Dcery zůstaly s matkou v Čechách. – Viz Beschluss K. k. Bezirksgericht in Pilsen ze dne 21. 1. 1918. Pozůstalost V. KLIČKY, fascikl 1612.

²⁵ Kličková Libuše. In: Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2000, 5. díl, část Ka-Kom, Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, 2000, s. 206.

Sólovou uměleckou kariéru Klička započal z podnětu ředitele divadla v Plzni, českého herce Vendelína Budila (1847–1928), a to s velkým úspěchem v Berlíně roku 1912. Poté následovala další koncertní turné po Německu, Vídni a Anglii. Roky první světové války strávil v Nizozemsku, kam dle literatury „uprchl“ s českou pěvkyní Martou Schrödllovou.²⁶ Zde byl činný nejen jako umělec, ale také jako propagátor české hudby a české nezávislosti. Postupně se začal zařazovat mezi přední harfisty své doby.²⁷

Po návratu do Prahy nastoupil roku 1922 na pozici profesora harfy na pražské konzervatoři, zastávanou až do nacistické okupace. Pokračoval rovněž ve svých koncertních cestách na Slovensku, Polsku (Krakow, Varšava, Poznaň 1925–1926), Rakousku (Linz 1926) i jinde.

V poválečném období se opět intenzivně zapojil do českého hudebního života. Podnikal koncertní turné, včetně tzv. výchovných koncertů s výkladem pro školy. Jedna z Kličkových přednášek, kterou proslovil v Nymburce před koncertem své studentky Libuše Poupětové Novotné (1919–1999), vyšla tiskem.²⁸

Pokus o charakteristiku umělce Václava Kličky

Harfista dosahoval největšího úspěchu Trnečkovými transkripcemi Smetanova Vyšehradu a zejména Vltavy. Vzhledem k tomu, že neexistuje žádný zvukový záznam jeho hry,²⁹ je třeba při charakteristice Kličkova umění vyjít z recenzí v dobovém tisku. Většina úsudků znalců, včetně zahraničních, se shoduje v tom, že harfistova originalita projevu spočívala nejen v dokonalé technice, ale hlavně ve zvláštním, jemu vlastním způsobu hry. V kritikách převažují výhradně pochvalná slova, v nichž je Klička označován za „reformátora hry harfové“, „znalce všech tajů svého nástroje“, „čaroděje harfy“, „krále všech harfistů“ apod.³⁰

Všestranně nadaný umělec se zajímal také o obor hudební kompozice. Jeho skladby, komponované hlavně pro harfu, tvoří původní díla i aranžmá, včetně fantazií českých i slovanských lidových nápěvů a variací na téma

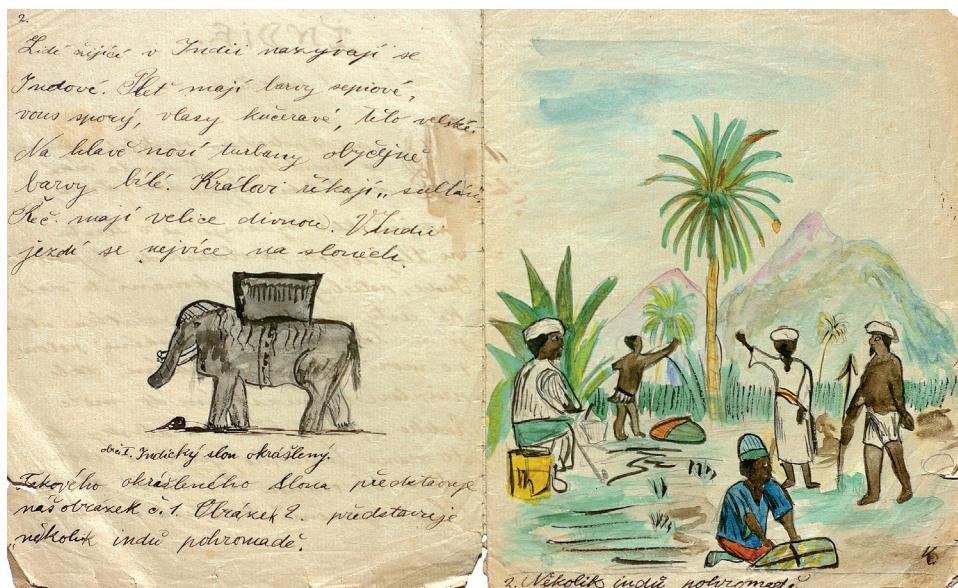
²⁶ Marta Harlasová-Schrödllová (1891–1962), koncertní pěvkyně, překladatelka operních libret, árií a písni, působila před rokem 1914 v plzeňském Městském divadle. Za 1. světové války získala azyl v Holandsku, kam se vracela jako operní pěvkyně mezi válkami. Podrobnosti Oldřich NOVÁČEK: *Náboženská obec ČČS(H) v Praze na Vinohradech v letech 1942–1961*. HTF UK, Praha 1918, s. 52. In: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/102880> [cit. 11. 10. 2019].

²⁷ Vedle německého harfisty Wilhelma Posseho (1852–1925) a Luigiho Maria Magistrettitho (1887–1956) se stal nejlepším harfistou své doby. – Bohumír ŠTĚDROŇ: *Klička Václav*. Československý hudební slovník osob a institucí, sv. 2, Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, s. 671–672 (dále *KLIČKA* 1963).

²⁸ Václav KLIČKA: *Cesta královského nástroje*. Nymburk: Miroslav Hrádek, 1944 (?).

²⁹ Srov. emailová konzultace s Gabrielem Gösselem, specialistou na šelakové gramofonové desky a sběratelem starých zvukových záznamů [ze dne 10. 7. 2018 a 5. 2. 2019].

³⁰ Informační leták v češtině s překlady originálních textů *Václav Klička, český virtuos na harfu*, Plzeň: knihtiskárna K. Beniško. Pozůstalost V. KLIČKY, fascikl 1611.

Obr. 3 Ukázka z literární a výtvarné tvorby dvanáctiletého Václava Kličky
„Václav Klička: Česká výstava – zábavná a pouční knížka s obrázky, 1894.“

Praha, 1894

Repro: Státní oblastní archiv v Plzni, fond Rodinný archiv Kličkových, Plzeň, Praha

J. B. Krumpholtze nebo W. A. Mozarta.³¹ Harfista vynikal rovněž v literárním oboru: již jako student, primán na pražském reálném gymnáziu v Praze v Křemencově ulici, vydával časopis „Český lev“, který si sám psal i ilustroval. Jeho ambice dokládá více než 200 básní, z nichž mnohé vyšly tiskem. Psal romány s fantastickými náměty i divadelní kusy. Ve svých vzpomínkách uvádí, že v mládí projevoval dokonce činoherne divadelní sklonky.

Libuše Poupětová, jedna z nejvýznamnějších žákyň Václava Kličky, svého pedagoga nazývá „...typickou malostranskou postavou, ve svém okolí velmi oblíbenou pro svou srdečnou sdílnost, sociální cítění a velký vlastenecký cit“. Lze ho charakterizovat jako patriota, který měl úctu ke všem slovanským národům. Klička sám sebe popisuje slovy „... Toužil jsem prospěti svému národu, vybojovat mu samostatnost, spojit všecko Slovanstvo v jedinou říši a celému lidstvu přinésti sbratření, rovnost a věčný mír.“³² Už od mládí lze u něj pozorovat tendenze v hledání životního přístupu a světonázoru: jako pokrtěný

31 V. Klička je autorem také melodramů „Klekání“, „Říjen“. Podrobnosti KLIČKA 1963, s. 672.

32 KLIČKA 1936, s. 346; Libuše NOVOTNÁ-POUPĚTOVÁ: Vzpomínáme na velkého českého harfistu Václava Kličku. Strojopis, Brno 14. 3. 1982, Státní oblastní archiv v Plzni, fond Rodinný archiv Kličkových, Plzeň, Praha (dále SOA Plzeň).

katolík Klička přestoupil v 18 letech k helvétskému vyznání víry, aby pak v sedmadvaceti letech znovu žádal o zpětné přijetí do římskokatolické církve. Během svého působení v zahraničí se stal členem zednářské lóže.³³

Srovnání Kličkova odkazu s jinou pozůstalostí ve fondu NM-ČMH

Z pohledu sbírkového fondu Národního muzea se k dané tematice nabízí srovnání Kličkova odkazu s pozoruhodnou pozůstalostí české harfistky Marie Zunové-Skalské (1897–1961).³⁴ Oba umělci mají více společného: studiovali u Hanuše Trnečka, působili jako pedagogové na pražské konzervatoři. Kromě hudebního vzdělání vynikali literárním i výtvarným nadáním, na svou dobu byli vybaveni velmi dobrou znalostí několika cizích jazyků. Přesto byly obě osobnosti tak rozdílné nejen svým uměleckým zaměřením ve svém oboru, v pojetí výuky a studia harfy, ale také lidskou povahou. Marie Zunová, horlivá sběratelka všech typů harf,³⁵ ve své činnosti pedagogické, teoretické i umělecké zdůrazňovala význam hry v orchestru. Do centra pozornosti českého hudebně kulturního prostředí se až velmi rezolutně pokoušela dostat význam hry na chromatickou harfu.³⁶ Na rozdíl od Václava Kličky se její interpretační umění dochovalo na několika zvukových nahrávkách. Hru na harfu pojímal především jako nástroj orchestrální a naopak svému o patnáct let staršímu kolegovi vyčítala, že „práci v orchestrech podceňoval“.

Václav Klička se stal sólovým mistrem v oboru hry na pedálovou harfu. Ve srovnání s M. Zunovou se dokázal etablovat také na západoevropských zahraničních koncertních pódiích, kde se zasloužil o šíření povědomí o české hudbě v první třetině 20. století. Postupem doby se mezi oběma umělci začala projevovat nezdravá rivalita, která se ukazovala také v oblasti pedagogické.³⁷ Na pražské konzervatoři V. Klička přestal vyučovat v roce 1944. Počínaje školním rokem 1945–46 zde začala působit Marie Zunová, která svou činnost viděla především ve „vysoce důležitém úkolu: výchově socialistického umělce.“

³³ Křestní list, č.j. 1106, farní úřad sv. Vojtěcha, Praha 16. 11. 1909; Potvrzení od *Suprême conseil universel mixte* o příslušnosti Václava Kličky ke svobodnému zednářství, doklad z nizozemského Hilversumu ze dne 9. 1. 1916. – Pozůstalost V. KLIČKY, fascikl 1612.

³⁴ Obě pozůstalosti se shodují bohužel v tom, že informace o nástrojích obou interpretů, které dnes tvoří součást muzejní sbírky, v nich, až na několik výjimek, nejsou téměř vůbec obsaženy.

³⁵ Její sbírka 24 harf dnes tvoří více než třetinu celkového počtu kolekce NM-ČMH. Další podrobnosti viz Daniela KOTAŠOVÁ: *Die Pedalharfe eines unbekannten Instrumentenbauers aus der Sammlung von Marie Zunová Skalská*. Phoibos, Zeitschrift für Zupfmusik 2018, s. 99–100 In: <https://ojs.uni-bayreuth.de/index.php/phoibos/article/view/75/55> [cit. 2. 10. 2019].

³⁶ Podrobnosti: KOTAŠOVÁ 2014, s. 377–380.

³⁷ Ještě po Kličkově smrti se Zunová vyjadřuje o jeho pedagogické práci kritickými slovy v tom smyslu, že za jeho působení na konzervatoři docházelo pravidelně k prodlužování pobytu žáků, protože „při své úzkostlivé svědomitosti chtěl všechny držet co nejdéle pod přímým vlivem.“ Jeho způsob výuky hry měl být totiž velmi náročný. – ZUNOVÁ 1961, s. 135; Na druhé straně Klička oponoval tím, že Zunová dávala studentům snadná díla ke studiu, na nichž umělecky příliš nevyrostli. – Pozůstalost V. KLIČKY, fascikl 1609.

Obr. 4 Václav Klička s Emou Destinnovou a francouzským barytonistou Dinhem Gillym
Na snímku stojí zprava Václav Klička s harfou značky Erard č. 2284
Londýn, 1913(?).

Repro: Státní oblastní archiv v Plzni, fond Rodinný archiv Kličkových, Plzeň, Praha

Koncertní činnost s Emou Destinnovou

Během koncertních cest se Klička setkal s více uměleckými osobnostmi české i světové hudební kultury. Mezi nejkrásnější dojmy ve své umělecké kariéře považoval shledání s Emou Destinnovou (1878–1930), jednou z nejvýznamnějších pěvkyň 1. poloviny 20. století. Na pozvání již slavné umělkyně přijel jedenatřicetiletý Klička do Londýna v roce 1913. Ve svých pamětech ještě po letech nadšeně líčil momenty z prvního setkání: „[...] vyprávěla mi o proponovaném koncertu v největším sále světa, ‚Royal Albert Hall‘, kam prý se vejde 14 000 lidí, a ukázala mi londýnské noviny, kde jsem už byl ohlášen jako ‚The Famous Bohemian Harpist‘. Potom jsme spolu sestavovali pořad. Mimo svá sólová čísla doprovázela jsem Destinnovou dvakrát na harfě (Dvořákova Rusalka a Bach-Gounodovo Ave Maria)“.³⁸

Jejich společnou koncertní činnost dokumentují mimo jiné dochované fotografie. Jedna z nich, která se objevila již na dobových reklamních prospektech s popiskou „Emmy Destinn und Václav Klička nach dem triumphvollen Konzert in der Royal Albert Hall in London“, byla publikována o několik desítek let i knižně.³⁹ Další snímek zachycuje portrét tří umělců z roku 1913, na němž stojí vedle Václava Kličky česká pěvkyně Ema Destinnová a zleva francouzský barytonista arabského původu Dinh Gilly (1877–1940), respektovaný jako velmi muzikální, expresivní pěvec a skvělý herec.⁴⁰ Na fotografii je zobrazen V. Klička s harfou značky Erard č. 2284 z roku 1892, dnes inv č. NM-ČMH E 2425.

Pedálová harfa dvouzářezová Erard č. 2284, inv. č. NM-ČMH E 2425

Další pohyb nástroje zachycuje až korespondence z roku 1984, v níž stojí, že harfu darovaly do sbírky NM-ČMH umělcovy dcery Libuše a Vlasta Kličkovy.⁴¹

Pařížský nástrojař Sébastien Erard je zakladatelem a významným průkopníkem v konstrukci pedálové harfy.⁴² Kličkův nástroj reprezentuje ve své době „standardní“ model harfy s přeladovacím zařízením. Je vybaven vidličkovým mechanismem („mécanique à fourchette es et à double mouvement“), umožňujícím zvyšování stejnojmenných tónů ve všech oktávách o dva půltóny, přičemž základní ladění je v diatonické Ces dur. Sedm pedálů lze sešlápnout do dvou poloh – zářezů. Tímto pohybem se struna více napne i zároveň zkrátí a zvýší se tím její ladění o půltón (tzv. „jednozářezová“ harfa), anebo o celý tón („dvouzářezová“ harfa). Například sešlápnutím pedálu o jeden zářez se *fes* změní na *f* a dále k *fis*.⁴³ Tvar harfy i menzury (vibrační délka struny) u koncertního nástroje se přibližně od poloviny 19. století ustálily, pouze dekorace se obměňovala. Kličkova harfa „Gothique d'Erard“ tvoří komerčně nejúspěšnější typ designu, u něhož se výrobce inspiroval prvky neogotického stylu, velmi módního v daném období.⁴⁴

³⁹ Oba umělci jsou zachyceni v Londýně před „limuzínou“. – Srov. plakátek v pozůstalosti V. KLIČKY, fascikl 161; Václav HOLZKNECHT, Bohumil TRITTA: *Ema Destinnová ve slovech i obrazech*. Praha: Panton, 3. vydání, 1981, s. 248, obr. příl. č. 183.

⁴⁰ Dinh Gilly natočil v letech 1908–1928 přibližně 40 nahrávek. Viz Harold Barnes: *Gilly, Dinh*. In: <http://www.oxfordmusiconline.com> [cit. 5. 2. 2019]

⁴¹ Srov. dopis *Převzetí darované harfy zn. Erard*. Praha: Muzeum české hudby, 23. 10. 1984, čj. 1453/84.

⁴² Podrobnosti k dějinám firmy Erard a její podílu na vývoji harfy srov. KOTAŠOVÁ 2018, s. 104–105.

⁴³ Podrobnosti Sue Carole DeVALE: *The double-action pedal harp*, heslo Harp. In: <http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic> [cit. 15. 10. 2019]. O harfě s přeladovacím zařízením také srov. Daniela KOTAŠOVÁ: *Harfy Franze Brunnera ve fondu Českého muzea hudby*. Musicalia 8 (2016), č. 1–2, s. 80–81.

⁴⁴ Pro tzv. gotickou harfu je charakteristická hlavice zdobená plastikami ženských postav – karyatid a andělů hrajících na historické hudební nástroje a hexagonální půdorys sloupu s hlavicí. Sloup je zdoben očkovaným javorem a zlacením; horní a zejména spodní část sloupu se vyznačuje bohatou dekorací vyřezávaných ornamentů v podobě listů a květinových vzorů.

Místo:	Paříž
Datace:	25. 5. 1892
Celková výška:	1775 mm
Ostrunění:	46 strun
Rozsah:	Ces1 – fes4
Menzury:⁺⁾	60 / 1570 mm
Pedály:	7
Mechanika:	Mechanika: mécanique à fourchettes (vidličkový mechanismus na otáčivých terčích)
Nápis:	„Erard / PAR BREVET D'INVENTION 2284“, „Erard / Facteur de Pianos et Harpes / 13. rue du Mail, Paris.“
Stručný popis:	gotický model, 5 ozvučných otvorů na rezonanční skříni, v basovém registru od 13 struny posuvné sedlové můstky k regulaci zkracování půltónů. Ces1 a Des1 nelze alterovat.
Srovnatelný exemplář:⁺⁺	Berliner Muskinstrumenten-Museum, inv. č. 4923, pedálová harfa dvouzárezová, Erard, č. 2247, Paříž 1907 (rok 1891 dle výzkumu NM-ČMH), výška 1770 mm, 46 strun, 7 pedálů

Tab. 2 Popiska k nástroji⁺⁾ menzura = vibrační délka nejkratší a nejdelší struny⁺⁺ Dagmar DROYSEN-REBER: Harfen des Berliner Muskinstrumenten-Museums. Berlin: Staatliches Institut für Musikforschung, Preußischer Kulturbesitz, 1999, s. 252–260.

Erardův konkurent v Čechách

Pojednávaný model se zhotoval v Paříži až do 20. století v sériích a kopírovali ho další výrobci po celé Evropě. V Čechách na Erardovo dílo úspěšně navázal český nástrojař Alois Červenka (1858–1938).⁴⁵ Původně vyučený varhanář se vypracoval do té míry, že zhotoval harfy pro zákazníky nejen u nás, ale i do zahraničí. V roce 1892, kdy Hanuš Trneček v Paříži u Erarda kupuje harfu č. 2284 (pro budoucího umělce V. Kličku), český nástrojař Alois Červenka má za sebou již zhotovení pedálové harfy dvouzárezové pro Karla Jirmuse i studentku vídeňské konzervatoře Františku Špachtovou (1887), pro hudební konzervatoř v Barceloně (1890) a také prezentaci „skvostné harfy, nástroje v gotickém slohu“ na Zemské jubilejní výstavě v roce 1891. V dobovém tisku z konce 19. století byl Červenka hojně označovaný jako Erardův „konkurent“, příp. i jako jeho následovník. Ozývaly se dokonce názory, že Červenkova harfa předčí Erardovu v „síle hlasu a výjimečnou čistotou“.

⁴⁵ A. Červenka působil na Klatovsku, v Praze i ve Vídni. K rozhodnutí postavit první harfu ho motivovala zdařilá oprava harfy pro českého skladatele a dirigenta Karla Kovařovice (1862–1920). Srov. Pan Alois Červenka. Dalibor 7, 1885, č. 8 (28. 2.), s. 76

Obr. 5 Pedálová harfa
dvouzářezová
Erard č. 9284
Paříž, 1892
Inv. č. NM-ČMH E 2425
Foto: Jan Kříženecký

ladení“⁴⁶ V tomto kontextu je třeba reflektovat nástrojařské umění západoevropské firmy a zdůraznit její význam nejen pro vývoj konstrukce harfy, ale také vliv na tvorbu dalších nástrojařů, kterou na našem území úspěšně reprezentovala činnost Aloise Červenky.

⁴⁶ Srov. *Skvostná dvojitá harfa pedálová*. Šumavan 25 (1892), č. 21 (5. 11.), s. 206; *Pan Alois Červenka*. Dalibor 12 (1890), č. 47 (13. 12.), s. 374. Další podrobnosti viz Kotašová 2017, s. 16–18.

Nabízí se otázka, proč se naši hudební umělci při výběru nástroje obraceli na pařížského Erarda a jiní na Červenku? Pedálová harfa patřila a stále patří mezi nejdražší hudební nástroje.⁴⁷ Pro sólového umělce, který se pohyboval na zahraničních koncertních pódiích první třetiny 20. století, bylo patrně již před 100 lety otázkou prestiže hrát na nástroj výrobce, který měl věhlas po celé Evropě.

Porovnání dobového ceníku u českého a francouzského výrobce

Z archivních materiálů daného období lze vyčíst, že pařížský nástrojař byl ochotný se cenově přizpůsobit poměrům na našem území. Po zajímavé slevě naúčtoval českému profesorovi pražské konzervatoře 2 275 franků, což v přepočtu podle dobového kurzu z roku 1892 činilo 2 161 korun (tj. 1 080 zlatých).⁴⁸ Pro ilustraci hospodářských poměrů v dobovém kontextu několik příkladů dobových reálií: Učitelé středních škol v roce 1890 pobírali 600–800 zlatých ročně. Jeden kilogram chleba stál 13 krejcarů (100 krejcarů = 1 zlatý), kilogram masa 65 krejcarů, 1 kWh elektrické energie 3 krejcarey. V roce 1892 činil roční plat zemského soudního rady 3 000 zlatých.⁴⁹

Z přiloženého ceníku za pedálovou harfu je zřejmé, že se francouzský velkovýrobce po odečtení slevy z původní částky dostal do přibližné cenové relace, kterou by český zákazník musel uhradit také u našeho nástrojaře Aloise Červenky. Na druhé straně je třeba ale připomenout, že zatímco společnost Erard v 90. letech působila na evropském trhu po několik desítek let jako zavedený průmyslový podnik se všemi výmožnostmi tehdejší doby, pro českého výrobce zhotovení jednoho nástroje představovalo zcela jinou náročnost pracovní i časovou.

⁴⁷ Například brněnský výrobce hudebních nástrojů a obchodník Josef Lídл (1864–1946) v roce 1908 nabízí Erardovu harfu za 2700 korun, zatímco „normální českou harfu, 37 strun“ [tj. diatonickou případně háckovou harfu] pouze za částku 120–180 korun. – Josef Lídл: *Obrázkový cenník. C a k. dvorní dodavatel*. Brno: První česká továrna hudebních nástrojů, Josef Lídл, 1908, s. 38.

⁴⁸ V roce 1892 byl kurz následující: 1 francouzský frank = 0,95 koruny = tedy 95 haléřů; 1 koruna = 0,5 zlatého = 50 krejcarů. – Jiří SEJBAL: *Základy peněžního vývoje*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 315.

⁴⁹ Z dalších příkladů: V roce 1891 stálo jízdné na petřínskou rozhlednu v Praze 12 krejcarů nahoru a 6 krejcarů dolů. Plat tzv. úřední lékařky Bohuslavky Keckové činil 1 400 zlatých ročně. Toto povolání, pro ženu tehdy nezvyklé, bylo u mužů honorováno částkou 2 100 zlatých ročně. Vladimír FILIP: *1759–1918: papírové peníze: od Marie Terezie po Karla I. = Papiergele: von Maria Theresia bis Karl I.* 1. vyd. Josef Filip, 2005.

výrobce nástroje, datace / místo prodeje harfy	cena	převod na korunu	zdroj informací
Erard, č. 2284, 31. 5. 1892 / Paříž	2275 franků (po slevě 35 % z 3500 franků)	2161,25	Ledger book 1891–1894
A. Červenka, přelom 80.–90. let 19. století / Praha?	1200 florinů	2400	Preiscourant Červenka
A. Červenka, přelom 80.–90. let 19. století / Praha?	1000 florinů	2000	Preiscourant Červenka
Erard, č. 2350, 6. 9. 1893 / Paříž	2450 franků (po slevě 30 % z 3500 franků)	2327,5	Ledger book 1891–1894
Erard, 1893 / prodejce Siebenhüner Luby u Chebu	3200–6000 Kronen	3200–6000	Siebenhüner
Erard (Paříž), 1908 / Lidl Brno	2700 K	2700	Lidl

TAB. 3 Ceník

Ukázka dobového ceníku vybraných nástrojů firmy Erard a A. Červenky (pedálová harfa dvouzárezová z přelomu 19. a 20. století, gotický model, 46 strun)⁵⁰

Závěr

Hudební nástroj byl v předloženém článku zkoumán v hudebně sociálních souvislostech, které nabízejí řadu dalších úhlů pohledu na danou problematiku. Biografie českého harfisty se rekonstruovala ve spojení s konkrétním sbírkovým předmětem Národního muzea a byla doplněna o informace z dochované fotografické dokumentace, dobového tisku a písemně zaznamenaných vzpomínek hudebníka. Důležité údaje byly získány z mimořádně bohatého a zachovalého archivu výrobce. Erardovy základní knihy, které pro příští studium nabízejí mnoho dalších témat,⁵¹ jsou zpřístupněny v online podobě pro širokou badatelskou veřejnost. Proto byl do metodiky výzkumu zahrnut také ekonomický aspekt. Zjistilo se, že navzdory finančně náročnému pořízení jednoho z nejdražších hudebních nástrojů se francouzský výrobce při jeho prodeji cenou obratně přizpůsobil našim hospodářským poměrům na počátku 90. let 19. století a vysel vstříc objednávce Hanuše Trnečka, profesora pražské konzervatoře i budoucího pedagoga majitele této harfy.

V současném souboru NM-ČMH se nachází pět harf známé pařížské firmy, kterou založil v roce 1788 se svým bratrem Sébastienem Erardem. Postupem doby se výrobce stal nejúspěšnějším producentem dvouzárezové pedálo-

⁵¹ Například způsob prodeje zahraničním zákazníkům nebo studium české klientely, které by přispělo nejen k výzkumu profilu Erardova zákazníka ze sociologicko-geografického hlediska, ale také k pochopení kontextu české hudebně kulturní scény daného období.

VÁCLAV KLÍČKA.

Obr. 6 Václav Klička se svou harfou značky Erard č. 2984
Praha, kolem roku 1910
Inv. č. NM-ČMH F 8196
Repro: Národní muzeum –
České muzeum hudby

vé harfy s vidličkovou mechanikou. Ovlivnil další nástrojaře po celé Evropě. Českou konkurencí k Erardovi u nás představoval Alois Červenka, pravděpodobně jediný profesionální stavitel pedálové harfy na přelomu 19. a 20. století v Rakousko-Uherské monarchii.

Zhruba od poloviny 19. století znamenala pedálová harfa značky Erard standardní součást instrumentální výbavy českého výkonného umělce, který se chtěl uplatnit na evropských koncertních pódia. Jednoho z těchto harfistů zastupuje Václav Klička. Nástroj jej provázel jak na koncertních cestách v zahraničí, kde se snažil kromě jiného šířit povědomí o české hudební kultuře, tak i v jeho pedagogickém působení na pražské konzervatoři.

Přestože chybí jakýkoliv zvukový záznam jeho umění hry na nástroj, svědčí o něm, mimo dalších pramenů, samotná Erardova harfa č. 2284 z roku 1892. Po více než 90 letech ji do sbírky dnešního Národního muzea věnovaly Kličkovy dcery, a to „z vlasteneckých důvodů, které zdědily po svém otci“.⁵² Proto dnes tento nástroj znamená trvalou památku nejen na našeho umělce, který byl partnerem světově proslulých hudebníků, ale také na českého patriota, který miloval svou zemi.

Prameny

Národní muzeum – České muzeum hudby

Hudební nástroj inv. č. E 2425

Ikonografie inv. č. F 560, F 984, F 2724

Pozůstalost Václava Kličky – fascikly č. 1601, 1602, 1603, 1604, 1609, 1611, 1612

Státní oblastní archiv v Plzni, fond Rodinný archiv Kličkových, Plzeň, Praha

Literatura

KOTAŠOVÁ, Daniela: *Alois Červenka a jeho harfy ve sbírce Českého muzea hudby*. Opus Musicum 49 (2017), č. 3, s. 6–21.

KOTAŠOVÁ, Daniela: *Háčkové harfy z pozůstalosti Marie Zunové-Skalské ve sbírce Českého muzea hudby*. Opus Musicum 5 (2015), s. 50–71.

KOTAŠOVÁ, Daniela: *Harfy značky Erard ve sbírce Českého muzea hudby*. Musicalia 10 (2018), č. 1–2, 85–114.

KOTAŠOVÁ, Daniela: *Chromatická harfa z pozůstalosti Marie Zunové-Skalské ve sbírce Českého muzea hudby*. Hudební věda 51 (2014), č. 3–4, s. 365–384.

KLIČKA, Václav: *Rodina Kličků vypravuje*. In: Vlastimil Blažek: *Sborník na paměť 125 let konzervatoře hudby v Praze*. Praha: Vyšehrad 1936.

ŠTĚDROŇ, Bohumír: *Klička Václav. Československý hudební slovník osob a institucí*, sv. 2, Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, s. 671–672.

ZUNOVÁ-SKALSKÁ, Marie: *Příspěvek k dějinám našeho harfového umění*. In: 150 let pražské konzervatoře, Praha 1961.

Internetové zdroje

<https://archivesmusee.philharmoniedeparis.fr/pleyel/archives.html>

<http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic>

<https://www.theearlypedalharp.net/forum>

⁵² V archivu rodiny Kličkových byla nalezena poznámka jedné z jeho dcer v následujícím znění: „Erardova harfa, na níž Václav Klička [...] dobýval v cizině vavříny našemu národu – je dar Muzeu české hudby od dcer V. K. Kde asi je? Váží si ji tam vůbec?“. – Nedatovaný rukopisný komentář ke staršímu novinovému článku o Muzeu české hudby „Před nedělním výletem“ (Rozhlas – programový týdeník Československého rozhlasu, Rudé právo, Praha 29. 12. 1979, s. 16), SOA Plzeň.

Adresa:

Daniela Kotašová
Národní muzeum – České muzeum hudby
Karmelitská 2, 118 00 Praha I
e-mail: daniela_kotasova@nm.cz